

<https://doi.org/10.15407/eip2020.01.111>

УДК 339.5.053 : 338.439.01

JEL Q13, Q17

Шубравська О.В., д-р екон.наук, професор
завідувач відділу форм і методів господарювання
в агропродовольчому комплексі
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID 0000-0002-2109-9308
e-mail: shubravska@gmail.com

Прокопенко К.О., канд. екон. наук
старший науковий співробітник
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID 0000-0003-1456-4432
e-mail: k_prokopenko@ukr.net

ВПЛИВ АГРОКОРПОРАЦІЙ УКРАЇНИ НА СТАН ТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ ДЕРЖАВИ

Досліджено роль корпоративного сектора галузі сільського господарства у формуванні експортних потоків, виявлено основні тенденції вітчизняної агропродовольчої зовнішньої торгівлі, оцінено конкурентоспроможність основних товарних груп агропродовольства та на основі цього встановлено перспективні напрями її нарощування за рахунок зростання частки експорту найбільш конкурентоспроможної продукції. Методологічною основою дослідження стала система загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Емпіричні результати щодо ролі аграрного корпоративного сектора були отримані шляхом ретроспективного аналізу, групувань, порівняльного аналізу та узагальнення. В основу дослідження товарної структури та зовнішньоторговельних потоків агропродовольчого сектора було покладено економіко-статистичні методи, зокрема балансовий метод, визначення середньгеометричного темпу тощо. Для виявлення порівняльних переваг України в міжнародній торгівлі агропродовольчою продукцією було використано метод оцінки конкурентоспроможності кожної товарної групи через індекс Лафєя, який показує різницю між нормованим торгівельним балансом по окремому товару і по всіх товарах країни, що торгуються. Розрахунки здійснені з використанням даних світової та національної статистики. Часові ряди охоплюють період 2004–2018 рр. та аналізуються з позиції товарної структури.

Встановлено, що корпоративний сектор у сільському господарстві України є основним продуцентом експортних потоків агропродовольчої продукції. Дослідження товарної структури засвідчило негативні зміни у сфері доданої вартості. Частка торгівлі непереробленими товарами зростає за рахунок зниження частки оброблених продуктів, що дозволяє констатувати сировинну спрямованість українського сільськогосподарського експорту. Зазначено, що увага має бути зосереджена на нарощуванні в агропродовольчому експорті питомої ваги продукції з вищою доданою вартістю. Зауважено про позитивні тенденції стосовно збільшення експорту органічної продукції, що зумовлює перспективи його подальшого нарощування.

Здійснено аналіз порівняльних переваг України щодо світової економіки на основі розрахунку індексу Лафєя. Отримані оцінки дозволили розділити товарну структуру експорту на конкурентоспроможні та неконкурентні продукти. Товари з високим рівнем конкурентоспроможності були визначені на основі аналізу індексу Лафєя, а також на основі розрахунку відповідних балансів.

© Шубравська О.В., Прокопенко К.О. 2020

Таким чином, через орієнтацію корпоративного сектора виключно на глобальний продовольчий попит та слабкість впливу державних управлінських структур в Україні закріпилася моноспеціалізація агропродовольчого експорту, що проявляється у переважанні в ньому сировинних товарів. Це зумовлює нестійкість обсягів експортних надходжень і слабку передбачуваність результатів господарської діяльності українських аграріїв, а також істотно збільшує екологічні ризики сільськогосподарського виробництва.

Українській агропродовольчій зовнішній торгівлі притаманні як позитивні риси, серед яких збільшення вартості й обсягів експорту, зростання рівня продовольчої самоабезпеченості, нарощування додатного сальдо торговельного балансу, так і негативні, а саме: зменшення частки перероблених продуктів і напівфабрикатів у структурі агропродовольчої торгівлі, низька активність дрібних торговців агропродовольством, орієнтованих на вивіз продукції з України, слабе сприяння зростанню українського агропродовольчого експорту з боку органів державної влади.

Ключові слова: агропродовольча зовнішня торгівля, корпоративний аграрний сектор, конкурентоспроможність, товарна структура, експортні потоки

Останніми роками сільське господарство України демонструє вагомі досягнення. Поступово підвищується урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин, стабільно нарощуються виробництво й експорт, підтримується порівняно високий рівень прибутковості та рентабельності виробництва [1]. Зберігається і важлива роль агропродовольчого виробництва в поліпшенні стану платіжного балансу країни. Так, продукція агропродовольчого комплексу в 2009–2013 рр. у середньому забезпечувала близько чверті всіх експортних надходжень. В умовах нещодавньої економічної кризи цей показник перевищував 40%, а в 2018 р становив 39%. При цьому протягом усіх років незалежного розвитку України (з 1991 р.) експорт агропродовольчої продукції істотно вищий за відповідний імпорт (у 2018 р. – майже вчетверо). Це формує вагоме позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу агропродовольчої продукції (13,6 млрд дол. США в 2018 р.) [2, 3].

Українське сільськогосподарське виробництво дедалі більше залучається до глобального економічного простору [4]. Зростає показник частки експорту у виробництві сільгосппродукції. У більшості випадків він не опускається нижче 20%, у середньому становить 40–50%, але за окремими видами продукції може досягати і 70–80%. Поряд з відомими позитивними ефектами цього процесу (а це – збільшення валютних надходжень, активізація інвестиційних та інноваційних процесів і т.ін.) посилюється залежність галузі від впливу чинників глобального середовища. Особливо такий вплив небезпечний для підгалузей, діяльність яких значною мірою залежить від змін кон'юнктури світового аграрного ринку. Так, половину сільськогосподарського експорту України традиційно становить продукція, що не пройшла поглиблену переробку (в першу чергу зернові та олійні культури), при цьому питома вага експортованої продукції з високою доданою вартістю в останні п'ять років не перевищувала 17% [2, 3]. Тому посилення цінової волатильності на світових ринках такої продукції створює додаткові загрози стабільному розвитку галузі. Зокрема, це пов'язано із погіршенням передбачуваності масштабів валютних надходжень, формуванням неефективної структури аграрного виробництва під впливом зовнішнього попиту, розбалансування внутрішнього продовольчого ринку внаслідок посилення експортної орієнтації виробництва тощо.

Наразі основними продуцентами аграрної продукції в Україні є підприємства і господарства населення, що відповідно виробляють 50 і 41% сільськогосподарської продукції. Роль класичних сімейних фермерів поки невелика, оскільки вони виробляють близько 9% сільськогосподарської продукції.

Український агропродовольчий експорт забезпечується переважно за рахунок продукції сільськогосподарських підприємств, які представляють корпоративний сектор і діють згідно з моделями поведінки, описаними Р. Нельсоном та С. Вінтером [5]. Приблизно половину такого експорту формують зернові та олійні культури. Їх виробництво на 2/3 зосереджене саме на корпоративних сільгоспідприємствах. Роль господарств населення і фермерів у формуванні експортних партій невелика. Через домінуючу роль аграрного корпоративного сектора в експорті у статті приділено окрему увагу його формуванню та функціонуванню в українській економіці.

Метою цього дослідження є оцінка ролі корпоративного сектора галузі сільського господарства у формуванні експортних потоків та визначення перспективних напрямів їх нарощування за рахунок зміни структури агропродовольчого експорту, а саме: зростання частки експорту найбільш конкурентоспроможної продукції.

Розрахунки здійснено з використанням даних Держслужби статистики України. Часові ряди, які охоплюють період 2004–2018 рр., аналізуються з позиції товарної структури.

Товарна структура базується на Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), де враховано відповідність позицій УКТЗЕД позиціям Комплексної номенклатури, розробленим для статистиків ЄС, на рівні восьми знаків [6]. Обсяги українських аграрних зовнішньоторговельних потоків оцінюються у доларах США.

Предметом дослідження є зовнішньоторговельні потоки агропродовольчого сектора України, їх обсяги, структура і корпоративний сектор сільського господарства України як основний їх продуцент, а також виявлення порівняльних переваг України в міжнародній торгівлі агропродовольчою продукцією.

Згідно з теорією про порівняльні переваги країна експортує ті товари, які в середньому щодо інших країн є дешевшими в загальній рівновазі закритої економіки, й імпортує ті товари, які в середньому є дорожчими щодо інших країн у загальній рівновазі закритої економіки за умови дії таких базисних передумов, як: відсутність фундаментальних викривлень в економіці, прикладом чого є втручання держави; раціональна, спрямована на оптимізацію виробничої діяльності поведінка фірм і домашніх господарств; рівновага закритої і відкритої економіки мають бути оптимальними за Парето [7].

Для оцінки порівняльних переваг автори вважали за доцільне використати індекс Лафея (Lafay Index – LFI), який є стійким до макроекономічних шоків, оскільки розглядає різницю між нормованим торговельним балансом по окремому товару і по всіх товарах країни, що торгуються [8]. Для окремої країни i та блага j індекс Лафея розраховується таким чином:

$$LFI_j^i = 100 \times \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \times \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)},$$

де: N – це загальна кількість товарів, що торгуються;

x_{ij} та m_{ij} – експорт та імпорт товару j країною i відповідно. Так, індекс Лафея визначає внесок окремо взятого товару в нормований торговельний баланс країни. Тому сума індексів LFI по всіх товарах повинна дорівнювати нулю. При позитивному значенні індексу можна говорити про існування порівняльних переваг і навпаки. Таким

чином, індекси виявлених порівняльних переваг дозволяють оцінити існуючі та реалізовані переваги в торгівлі, однак не дають будь-якої оцінки стосовно їх майбутньої динаміки [9].

Аграрний корпоративний сектор як основний продуцент експортних потоків агропродовольчої продукції. Початок розвитку корпоративної системи в аграрному секторі України було покладено в 90-ті роки ХХ ст., після набуття країною державної незалежності. Згідно з українським законодавством до числа аграрних корпорацій відносяться господарські товариства, приватні підприємства і виробничі кооперативи, капітал яких утворений земельними і майновими паями фізичних осіб. У 2017 р. Держстат України налічував трохи більше 11,2 тис. таких аграрних корпоративних підприємств. У порівнянні з 2010 р. їх кількість скоротилася майже на 29%, що свідчить про процес концентрації в галузі у цей період. У 2018 р. тенденція кардинально змінилася і кількість аграрних корпоративних підприємств збільшилася на 40% (до 16 тис.).

Примітно, що кількість корпоративних підприємств в аграрному секторі порівняно невелика: приблизно чверть їх загального числа. Однак у корпоративному сегменті акумулюється близько 80% всіх сільгоспугідь, використовуваних аграрними підприємствами, тобто понад 15 млн га.

За даними Держстату України розмір корпоративного підприємства в середньому становить близько 1 тис. га (фермерського господарства – 200 га). При цьому близько 8% таких підприємств взагалі не мають сільгоспугідь, а у найбільш великих з них земельні масиви вимірюються сотнями тисяч гектарів. Не використовують земельні ресурси, зокрема, великі птахофабрики, свинарські комплекси тощо, які також входять до складу аграрної корпоративної системи. Аграрні корпорації загалом утримують понад половину поголів'я птиці та майже половину поголів'я свиней, що вирощується аграрними підприємствами України.

Характеризуючи корпоративні підприємства аграрного сектора України, слід зауважити, що серед них переважають ті, що ведуть діяльність на земельній площі до 10 тис. га. Їх частка у реалізації сільськогосподарської продукції корпоративного сектора становить 73%. На перший погляд, найбільш ефективною видається група підприємств з площею понад 100 тис. га. Саме ними реалізується найбільша кількість продукції у розрахунку на 1 га використовуваних сільськогосподарських угідь. Однак, як правило, цим підприємствам властиве моновиробництво, що ґрунтується на використанні технологій індустріального типу і не забезпечує дотримання принципів сталості, екологізації та збереження біорізноманіття у сільському господарстві [10].

Підприємств із площею угідь від 10 до 100 тис. га – незначна кількість, однак вони використовують п'яту частину сільськогосподарських земель і, відповідно, частка таких підприємств у реалізації також становить 20% (табл. 1).

На корпоративних підприємствах зайнята переважна кількість (майже 90%) найманих працівників галузі. Високим є і рівень забезпеченості корпоративних підприємств сільгосптехнікою. Так, у цьому сегменті, зокрема, зосереджено 71% загальної кількості використовуваних аграрними підприємствами України тракторів і 66% – зернозбиральних комбайнів.

Відповідно, внесок корпоративних підприємств в аграрне виробництво стабільно зростає протягом останніх років. У 2018 р. такі підприємства виробили майже 50% усієї сільськогосподарської та 51% рослинницької продукції галузі. У розрізі окремих видів продукції частка корпоративних підприємств іще вагоміша. Крім зазначених вище зернових і олійних, суттєвою є і частка вироблених аграрними корпораціями цукрових буряків (понад 88% загального їх обсягу в 2017 р.). Аграрними корпораціями продукується також понад 60% загальної кількості м'яса і понад половину – яєць.

Таблиця 1

Обсяги реалізованої сільськогосподарської продукції аграрних корпоративних підприємств залежно від площ їх земельних угідь

Групи підприємств за площами угідь	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	Вартість реалізованої продукції сільськогосподарства на 1 га площі, тис. грн	Частка реалізованої сільськогосподарської продукції, %
	тис. од.	% до загальної кількості			
Підприємства без сільськогосподарських угідь	1,6	8,1	–	–	4,7
Підприємства з площею					
від 0,01 до 10,0 тис. га	17,7	90,98	14474,5	22,3	73,0
від 10,01 до 100,0 тис. га	0,2	0,9	3593,0	25,0	20,3
понад 100,0 тис. га	0,0	0,02	351,4	25,5	2,0
Усього	19,5	100,0	18418,9	24,1	100,0

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

В аграрному корпоративному сегменті України наразі домінують холдингові структури. Вони законодавчо не інституалізовані й до того ж частково контролюються іноземним капіталом [11]. Шляхом поглинання українських аграрних підприємств традиційного типу або встановлення над ними жорсткого контролю, холдингові структури зосереджують під своїм управлінням великі масиви найбільш родючих сільськогосподарських угідь, розташованих у різних регіонах країни. Таким шляхом в аграрний сектор України протягом досить тривалого часу заходить промисловий, торговельний, банківський капітал, початково не пов'язаний з аграрним бізнесом [12]. Очевидно, що головною метою цих суб'єктів господарювання є збільшення прибутку, оскільки це шлях виживання корпорації [13]. Нинішні земельні масиви таких холдингових структур налічують сотні тисяч гектарів, і аграрне виробництво на них з року в рік нарощується. Насамперед таке зростання виробництва обумовлюється глобальним продовольчим попитом. Наслідками цього є деформація структури аграрної галузі, наростання в ній екологічних проблем, переважно сировинний агропродовольчий експорт країни.

Унаслідок того, що в Україні зазначені аграрні холдинги фактично не узаконені, відсутня й офіційна інформація про їх кількість і масштаби їх земельних угідь. Згідно з експертними оцінками, загальна кількість таких структур зараз становить приблизно сто одиниць з часткою в землекористуванні сільгоспідприємств близько 30%. Якщо ж оцінити масштаби земельних угідь тільки 10 найбільших аграрних корпорацій, то в 2018 р. у їх користуванні було зосереджено майже 7% усіх сільгоспугідь України [14].

Частина аграрних корпорацій в Україні безпосередньо контролюється іноземним капіталом. Ряд корпорацій, які позиціонують себе як українські, мають іноземну юрисдикцію (у т.ч. й офшорну). Зокрема, всі з перших п'яти компаній з найбільшими земельними банками мають зарубіжну реєстрацію. У свою чергу такі великі аграрні виробники мають закордонні, у т.ч. й трейдингові, підрозділи, що створюються для сприяння їх експортній діяльності.

У сфері зовнішньої торгівлі українською агропродовольчою продукцією, крім вітчизняних великих холдингових структур, досить широко представлені й потужні міжнародні трейдери. Наприклад, Cargill, Louis Dreyfus, Bunge, COFCO, RISOIL, Allseeds та ін. В Україні ці компанії спеціалізуються на торгівлі й переробці сільгосппродукції, володіють елеваторами, терміналами з перевалки зерна і рослинної олії, олійноекстракційними підприємствами.

Саме такі холдингові компанії є основними аграрними експортерами в Україні. Вони як реалізують продукцію власного виробництва, так і часто виступають у ролі трейдерів. У 2018 г. 10 найбільших експортерів агропродукції згенерували 56% усього вітчизняного агроекспорту [15].

Становленню та розвитку в Україні великого, у т.ч. і міжнародного, аграрного бізнесу сприяло стрімке нарощування глобального продовольчого попиту і відповідної міжнародної торгівлі. І саме лібералізація міжнародної торгівлі відіграла важливу роль у стабілізації вітчизняної економіки у кризові для українського суспільства дев'яності роки минулого століття. Поряд із відомими негативними ефектами (у вигляді формування структурних диспропорцій вітчизняної економічної системи внаслідок скорочення аж до згорання ряду виробничих секторів) були і позитивні ефекти. Вони наочно проявилися в агропродовольчому секторі зростанням валютних надходжень і стабілізацією агропродовольчого виробництва в умовах різкого зниження купівельної спроможності населення України. Все це дало вітчизняним аграріям можливість не лише вижити в жорстких кризових умовах, а й поступово почати нарощувати фінансові та матеріально-технічні ресурси, які катастрофічно скоротилися порівняно із докризовим періодом. Орієнтацію аграрного бізнесу переважно на глобальний попит у той період можна вважати вимушеною і певною мірою виправданою.

У нинішній час, у також дуже непростий для країни період, валютні надходження галузі є не менш важливими для стабілізації розвитку вітчизняної соціально-економічної системи. Однак наразі уже простежується чітке усвідомлення необхідності не просто нарощування експорту, а й поглиблення його диверсифікації, підвищення ефективності з метою забезпечення стійкого збільшення обсягів експортної виручки.

У цьому контексті поліпшення торговельного балансу України має супроводжуватися не лише зростанням позитивного сальдо торгівлі агропродовольчою продукцією, а й удосконаленням структури експорту: а саме зростанням у ньому частки продукції з найменшою ціновою волатильністю і найбільш стабільним попитом.

Далі проаналізуємо стан торговельного балансу України й оцінимо конкурентоспроможність українського експорту в розрізі окремих товарних груп агропродовольчої продукції. Це допоможе обґрунтувати можливі напрями його поліпшення.

Динаміка стану зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією. Як зазначалося, український агропродовольчий сектор стрімко нарощує свою присутність на світовому продовольчому ринку. Зростають і експортна, і імпортна складові торговельного балансу. Так, у цілому досить динамічно збільшується експорт української агропродовольчої продукції, особливо в натуральних показниках. У 2018 р. агропродовольчий сектор забезпечив 39% усіх зовнішньоторговельних доходів держави (у 2009–2012 рр. – у середньому 22%, у 2014 р. – 31%, а в 2016 р. – 42%) (табл. 2). За оцінкою авторів, цього було досягнуто за рахунок зростання експортних цін (індекс цін агропродовольчого експорту становив 107%). Відповідно індекс фізичного обсягу експорту в 2018 р. становив 97,9%, що свідчить про його зменшення. Так, у 2018 р. українським аграріям тільки завдяки сприятливій ціновій кон'юнктурі вдалося додатково отримати 1,2 млрд дол. США експортної виручки.

Однак, як зазначалося вище, наразі майже половина експортних надходжень аграрного сектора України формується за рахунок вивезення зернових та насіння і плодів олійних культур. За даними Держстату України частка готових харчових продуктів (позиції УКТЗЕД 16–24) протягом 2004–2018 рр. скоротилася з 30 до 16%. Водночас у 2017 р. та 2018 р. спостерігалось деяке зростання зазначеного показника (відповідно на 15,4 і на 6,8%).

Таблиця 2

Динаміка товарної структури зовнішньої агропродовольчої торгівлі України

Показник	2005	2013	2014	2016	2017	2018
Експорт, млн дол. США	4307	17024,3	16669,0	15281,8	17756,9	18611,8
Імпорт, млн дол. США	2684	8184,0	6059,3	3891,1	4301,1	5055,5
Сальдо, млн дол. США	1623	8840,3	10609,7	11390,7	13455,8	13556,4
Частка продовольчих товарів і сировини у загальному експорті, %	12,3	26,8	30,9	42,0	41,0	39,3
Частка продовольчих товарів і сировини у загальному імпорті, %	7,4	10,7	11,1	9,9	8,7	8,8

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

Україна має значний потенціал для нарощування агропродовольчого виробництва й експорту. Так, підвищення нинішньої, порівняно низької, ефективності сільгоспвиробництва здатне в рази збільшити масштаби внутрішніх і зовнішніх потоків сільськогосподарської сировини і готової продукції. У зв'язку з цим неминуче виникає проблема збуту такої продукції. Очевидно, що аграрний сировинний експорт не повинен домінувати у загальній структурі експортних поставок через високу волатильність кон'юнктури відповідних ринків. Тому увага має бути зосереджена на нарощуванні в агропродовольчому експорті питомої ваги харчової продукції з більш високою доданою вартістю [16]. Хоча, як свідчать дані, сировинний експорт продовжує домінувати. Наведена нижче інформація про товарну структуру сільськогосподарської торгівлі в Україні свідчить про негативні зміни у сфері доданої вартості (табл. 3). Частка торгівлі

Таблиця 3

Зовнішня агропродовольча торгівля України у розрізі перероблених і неперероблених товарів, млн дол. США

Показник	2004	2008	2014	2016	2018	Індекс 2018 до 2004, %
Експорт						
Неперероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 1–14)	1784,4	6373,7	9750,6	8868,7	11097,4	621,9
Перероблена продукція, усього (коди УКТЗЕД 15–24)	1686,5	4463,9	6918,3	6413,1	7515,3	445,6
<i>Усього</i>	<i>3470,9</i>	<i>10837,6</i>	<i>16668,9</i>	<i>15281,8</i>	<i>18612,8</i>	<i>536,3</i>
Частка непереробленої продукції, %	51,4	58,8	58,5	58,0	59,6	116,0
Частка переробленої продукції, %	48,6	41,2	41,5	42,0	40,4	83,1

Імпорт						
Неперероблена продукція, усього (коди УКТЗЭД 1–14)	754,4	3164,5	3155,8	1911,1	2446,9	324,4
Перероблена продукція, усього (коди УКТЗЭД 15–24)	1154,0	3292,1	2903,5	1980,0	2604,8	225,7
<i>Усього</i>	<i>1908,4</i>	<i>6456,6</i>	<i>6059,3</i>	<i>3891,1</i>	<i>5051,7</i>	<i>264,7</i>
Частка непереробленої продукції, %	39,5	49,0	52,1	49,1	48,4	122,5
Частка переробленої продукції, %	60,5	51,0	47,9	50,9	51,6	85,3

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

непереробленими товарами зростає за рахунок зниження частки оброблених продуктів (наразі частка переробленої продукції зменшилася вже до 40%). Це дає змогу констатувати, що український сільськогосподарський експорт дедалі більше стає сировинним, що вимагає перегляду торговельної політики країни в галузі агропродовольства.

Не можна не відзначити також розширення поставок (переважно до ЄС) і української органічної продукції. Потенціал виробництва такої продукції в Україні значний. Наразі в Україні сертифіковано 420 тис. га органічних сільськогосподарських угідь і 570 тис. га дикоросів. За цим показником Україна в 2016 р. займала 20 місце у світі [17]. Темпи зростання українського органічного виробництва в 5,4 раза вищі, ніж у країнах Європи, і майже в'ятеро вищі, ніж у світі. Кількість виробників органічної продукції у 2017 р. становила 375 (у 2002 р. – 31), а операторів органічного ринку – 588 (останніми роками щорічне зростання їх кількості перевищувало 15%).

Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років. У 2005 р. він оцінювався у 200 тис. євро, у 2010 р. – у 2,4 млн євро, у 2015 р. – у 17,5 млн євро, а в 2017 р. – зріс до 29,4 млн євро (для порівняння: світовий ринок у 2016 р. – понад 80 млрд євро) [18].

В Україні виробляється широкий спектр органічної продукції, хоча понад 45% загальної площі органічних угідь перебуває під зерновими. В основному виробляються органічні зернові та олійні культури, крупи, фрукти, ягоди, м'ясо і молочні продукти. Внаслідок порівняно низької купівельної спроможності населення внутрішнє споживання органічної продукції в десятки разів менше, ніж у країнах ЄС. Так, рівень споживання на внутрішньому ринку України невисокий – близько 0,68 євро на душу населення, порівняно з 10–11 євро у світі. За обсягом внутрішнього ринку органічних продуктів Україна посідає лише 25-те місце в Європі. З кожного гектара органічних сільгоспугідь у нашій країні на внутрішній ринок потрапляє продукції лише на 50 євро, тоді як у країнах Європи на 1 га припадає в середньому 2345 євро внутрішнього ринку. Така ситуація є наслідком переважно експортної орієнтації органічного виробництва України: 80% органічної продукції вивозиться за межі держави, причому в основному на європейський ринок [19].

У 2017 р. експорт органічної продукції становив 99 млн євро. Найбільшими споживачами української органіки є Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, Італія, Австрія, а також Швейцарія, США, Канада. Основні експортні товари – зернові, олійні, бобові, ягоди, фрукти та дикороси. Експортуються також джеми, соки, горіхи, шрот.

Органічний сектор є привабливим для виробництва та експорту, оскільки рентабельність бізнесу практично в будь-якому з його сегментів істотно вища, ніж на традиційному аграрному. За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні, середня окупність інвестицій в українське органічне землеробство становить приблизно 300%.

Отже, аграрний корпоративний сектор, маючи у своєму розпорядженні значні ресурси, отримані від експорту зернових та олійних культур, може зайняти цю потенційно перспективну експортну нішу, що на початкових етапах потребує значних інвестицій, але має високу затребуваність, яка в майбутньому стабільно зростатиме.

Усе зазначене дає змогу стверджувати, що експортний агропродовольчий потенціал України є вагомими і затребуваним. При цьому в коротко- і середньостроковій перспективі основними експортними товарними групами продовжуватиме залишатися продукція рослинництва (кукурудза, пшениця, насіння соняшнику, ріпаку, соєві боби) і рослинні олії. Розвиватиметься також експорт плодоовочевої й органічної продукції. Водночас можна очікувати динамічного нарощування експорту тваринницької продукції, перш за все, курятини, яєць і (за умови активного розширення глобального ринку) молочної продукції.

Що стосується імпорту агропродовольчої продукції, то він є стабільно істотно нижчим за відповідний експорт. Україна є нетто-експортером переважної кількості видів аграрної продукції. Особливо значущою при формуванні пропозиції на внутрішньому ринку є в основному продукція неконкуруючого імпорту, наприклад, тропічні фрукти, оливкова олія і т.ін. Тому, як уже зазначалося, сальдо зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією є постійно позитивним. У 2018 р. воно дорівнювало 13,6 млрд дол. США. Причому в цілому це простежується по усіх напрямках поставок. У розрізі ж окремих товарних груп продукції сальдо може набувати негативного значення. Особливо це стосується готової продукції (коди 16–24) унаслідок зазначеної вище сировинної спрямованості українського експорту. Зокрема, в торгівлі з країнами ЄС сальдо по цій товарній групі є негативним (у 2018 р. – 33,6 млн дол. США).

Далі оцінимо конкурентоспроможність українського експорту в розрізі окремих товарних груп агропродовольчої продукції. Це допоможе обґрунтувати можливі напрями поліпшення торговельного балансу країни.

Обґрунтування вибору найбільш конкурентоспроможних експортних товарних груп агропродовольчої продукції.

Для аналізу зовнішньої торгівлі України як основний індекс виявлених порівняльних переваг ми використовуємо індекс Лафая. На цьому етапі дослідження найбільш доцільним вбачається проведення аналізу порівняльних переваг України щодо світової економіки, оскільки це дасть загальну картину ситуації, а також у зв'язку з тим, що наразі напрями товарних потоків сільськогосподарського експорту України є досить диверсифікованими. Оцінка здійснювалася щодо кожної з товарних груп 1–24 та загального експорту товарів за відповідні часові періоди.

Конкурентоспроможність українського агропродовольчого експорту оцінювалася в довгостроковому періоді (табл. 4).

Таблиця 4

Конкурентоспроможність товарних груп українського агропродовольчого експорту відносно світового – індекс LFI

Назва товарної групи	2004	2008	2013	2014	2016	2017	2018
10 зернові культури	0,9985	2,6400	4,8482	5,7335	8,1518	7,2707	7,4509

Продовження таблиці 4

15 жири та олії тваринного або рослинного походження	0,5759	1,0782	2,5164	3,2681	5,1203	4,91713	4,4773
12 насіння і плоди олійних рослин	0,1737	0,9143	1,3706	1,2789	1,6845	1,9198	1,6625
23 залишки і відходи харчової промисловості	0,1225	0,2166	0,5456	0,8058	1,1493	0,9988	1,0752
02 м'ясо та істивні субпродукти	-0,0013	-0,4308	-0,1272	0,1344	0,4255	0,4701	0,5132
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	0,6153	0,4263	0,3780	0,3631	0,3751	0,4619	0,4008
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	0,0046	0,0822	0,1484	0,0819	0,4090	0,4206	0,3197
11 продукція борошно-мельно-круп'яної промисловості	-0,0006	0,1045	0,0919	0,0923	0,1612	0,1688	0,1511
07 овочі	0,0418	0,0078	-0,0263	-0,0289	0,1011	0,1748	0,1418
19 готові продукти із зерна	0,0564	0,923	0,1872	0,2064	0,1743	0,1920	0,1285
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,0018	0,0019	0,0424	0,0791	0,0371	0,0274	0,0348
24 тютюн і промислові замітники тютюну	-0,3666	-0,0998	-0,0638	-0,1337	-0,1308	-0,1040	-0,0001
20 продукти переробки овочів	0,0427	-0,0379	0,1275	0,0621	0,0452	0,0225	-0,0008
05 інші продукти тваринного походження	0,0148	-0,0031	-0,0085	-0,0103	-0,0120	-0,0148	-0,0090
01 живі тварини	-0,0166	-0,0437	-0,0632	-0,0577	-0,0348	-0,0203	-0,0240
13 шелак природний	-0,0232	-1,0252	-0,0238	-0,0277	-0,0338	-0,0320	-0,0287
06 живі дерева та інші рослини	-0,0315	-0,0563	-0,0925	-0,0635	-0,0299	-0,0346	-0,0295
16 продукти з м'яса, риби	-0,0271	-0,0681	-0,0645	-0,0660	-0,0625	-0,0864	-0,0750

Закінчення таблиці 4

18 какао та продукти з нього	0,0596	0,1633	0,1404	-0,0301	-0,0663	-0,0884	-0,0935
09 кава, чай	-0,1351	-0,1184	-0,2090	-0,2252	-0,2308	-0,2310	-0,1979
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,2965	0,2186	-0,0863	-0,1547	-0,1606	-0,2326	-0,2508
21 різні харчові продукти	-0,1748	-0,2579	-0,2275	-0,2898	-0,2998	-0,3230	-0,2712
Назва товарної групи	2004	2008	2013	2014	2016	2017	2018
08 їстівні плоди та горіхи	-0,0487	-0,2086	-0,6719	-0,6019	-0,4307	-0,3814	-0,2891
03 риба і ракоподібні	-0,1641	-0,3431	-0,5266	-0,5211	-0,5228	-0,5483	-0,5272

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України.

На світовому ринку Україна має значні порівняльні переваги для груп: 10 зернові культури і 15 жири та олії тваринного або рослинного походження, а також може досягти порівняльних переваг для груп: 12 насіння і плоди олійних рослин, 23 залишки і відходи харчової промисловості, 02 м'ясо та їстівні субпродукти, 04 молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед, 17 цукор і кондитерські вироби з цукру, 11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості, 07 овочі, 19 готові продукти із зерна, 14 рослинні матеріали для виготовлення.

За останні 15 років український аграрний експорт втратив порівняльні переваги для груп: 22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет, 20 продукти переробки овочів, 18 какао та продукти його переробки, 05 інші продукти тваринного походження, але при цьому – отримав для груп 11 та 02. Для 13 з 24 груп товарів відзначається низький рівень конкурентоспроможності, що свідчить про відсутність диверсифікації та переважно сировинну спрямованість українського аграрного експорту.

Яскраво виражена неконкурентоспроможність спостерігається у торгівлі алкогольними і безалкогольними напоями, їстівними плодами і горіхами, а також рибою і рибопродуктами. При цьому неконкурентоспроможність останньої групи, як і кави, чаю, для України не є критичною, оскільки сільське господарство через природні умови на таких виробництвах не спеціалізується.

Грунтуючись на аналізі зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, можна розділити товарну структуру експорту на конкурентоспроможні та неконкурентні продукти. Товари з високим рівнем конкурентоспроможності були визначені на основі аналізу індексу LFI (табл. 4), а також на основі розрахунку відповідних балансів. Товарні групи розглядаються як конкурентні, якщо вони мають позитивний торговельний баланс, або для них індекс LFI є позитивним. Поділ товарів на конкурентні та неконкурентні дає лише приблизну оцінку. Точна ідентифікація конкурентоспроможних та неконкурентних товарних структур потребувала би глибшого аналізу, що виходить за межі цього дослідження.

Згадані вище підходи дозволяють виявити такі конкурентні та неконкурентні агрегати (табл. 5).

Ця таблиця, описуючи останні п'ятнадцять років української агропродовольчої торгівлі, дає авторам змогу зробити такі висновки.

Як відзначалося, конкурентоспроможні товари для агропродовольчої торгівлі генерують позитивне сальдо торговельного балансу. Неконкурентні позиції, як правило, на

торговельний баланс впливають негативно. Постійно зростаюче позитивне сальдо торгівлі агропродовольчими товарами свідчить про те, що в українській агропродовольчій торгівлі превалює експорт конкурентних товарів. За нашими оцінками це підтверджує і середньгеометричний темп зміни балансу, який за досліджуваний період для конкурентних товарів становив 1,43, а для неконкурентних – 1,41.

Таблиця 5

Українська агропродовольча торгівля – баланс конкурентних та неконкурентних товарних груп, млн дол. США

Назва товарної групи	2004	2008	2013	2014	2016	2017	2018
Конкурентні групи							
10 зернові культури	675,8	3557,3	6045,2	6177,5	5925,1	6324,3	7049,6
15 жири та олії тваринного або рослинного походження	396,5	1332,8	3094,1	3520,3	3717,0	4339,1	4229,2
12 насіння і плоди олійних рослин	120,0	1192,2	1654,9	1375,7	1260,5	1215,5	1701,8
23 залишки і відходи харчової промисловості	91,3	241,7	635,5	866,4	831,3	883,5	1008,7
Назва товарної групи	2004	2008	2013	2014	2016	2017	2018
02 м'ясо та їстівні субпродукти	19,2	-768,8	-270,4	142,5	307,0	419,2	478,5
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	408,2	548,8	428,7	389,6	271,0	409,3	374,8
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	16,1	97,2	171,0	87,8	295,8	369,7	299,8
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	2,8	131,5	111,0	99,3	116,6	149,7	141,6
07 овочі	28,1	-9,2	-64,4	-32,7	71,0	159,4	129,5
19 готові продукти із зерна	42,1	92,2	197,1	220,9	124,0	178,6	114,7
14 рослинні матеріали для виготовлення	1,2	2,3	53,4	85,2	27,0	23,8	32,9
Усього	1801,3	6418	12056,1	12932,5	12946,3	14472,1	15561,1
Неконкурентні групи							
24 тютюн і промислові замітники тютюну	-205,6	-235,0	-161,2	-148,8	-108,4	-48,8	-19,2
20 продукти переробки овочів	35,2	-119,8	107,5	64,8	29,5	34,1	-9,0
05 інші продукти тваринного походження	10,0	-7,7	-15,2	-11,4	-9,3	-10,6	-9,6
01 живі тварини	-9,2	-77,7	-99,6	-62,9	-27,1	-11,7	-26,0
13 шелак природний	-13,1	-43,3	-35,7	-29,6	-26,0	-24,9	-28,5

Закінчення таблиці 5

06 живі дерева та інші рослини	-18,3	-98,3	-141,6	-69,1	-22,4	-27,2	-29,5
16 продукти з м'яса, риби	-12,9	-129,4	-108,1	-72,1	-47,4	-66,5	-75,5
18 какао та продукти з нього	57,5	144,1	94,4	-36,0	-54,9	-52,5	-102,6
09 кава, чай	-78,4	-207,6	-322,4	-245,3	-173,7	-180,5	-197,0
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	202,5	224,3	-210,8	-170,8	-125,7	-163,6	-259,9
21 різні харчові продукти	-90,1	-476,3	-402,9	-317,6	-228,2	-242,9	-275,6
08 істівні плоди та горіхи	-21,7	-409,9	-1058,9	-656,6	-328,0	-282,0	-297,9
03 риба і ракоподібні	-94,5	-600,4	-810,8	-567,5	-392,9	-429,0	-524,6
Усього	-238,6	-2037	-3165,3	-2322,9	-1514,5	-1506,1	-1854,9

Джерело: сформовано на основі авторських розрахунків.

У товарній структурі останніми роками спостерігається більш виражена концентрація на окремих товарних позиціях. Український агропродовольчий експорт базується на відносно невеликій кількості товарних груп, які формують значну частину вартості. Серед них – зернові, рослинні жири та олії, олійні культури, залишки та відходи харчової промисловості, цукор та кондитерські вироби з цукру, м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти. Імпорт значною мірою формується з неконкурентних товарів, однак у його структурі також можна знайти кілька конкурентоспроможних товарів. Наступні імпорتنі агрегати укріпили свої позиції за останні десятиріччя: риба, фрукти та горіхи, продукти зі злаків, напої та спиртні напої, какао та продукція з какао. Ці групи роблять значний внесок у зменшення додатного сальдо української агропродовольчої торгівлі, яке, однак, продовжує збільшувати позитивні значення за рахунок сировинних продуктів та олій.

Ключовим аспектом української агропродовольчої торгівлі є її конкурентоспроможність, яка постійно зростає. Надзвичайно критичні негативні значення LFI були виявлені у торгівлі рибою та морепродуктами, фруктами й горіхами, алкогольними та безалкогольними напоями, різними переробними продуктами, тютюном та його заміниками.

Висновки

Агропродовольчий комплекс України є одним із тих сегментів господарського комплексу країн, які розвиваються найбільш стабільно. Агропродовольчий сектор не лише забезпечує національну безпеку, а вагомо присутній на світовому продовольчому ринку. При цьому додатне сальдо зовнішньоторговельного балансу агропродовольчої продукції наближається до 14 млрд дол. США.

Основним продуцентом експортних потоків агропродовольчої продукції України є великий аграрний бізнес, який представляє корпоративний сектор. Такі компанії часто контролюються іноземним капіталом або мають іноземну юрисдикцію, хоча і прагнуть позиціонувати себе як українські. Орієнтація таких компаній виключно на глобальний продовольчий попит та слабкість державних управлінських структур України призвели до закріплення моноспеціалізації українського агропродовольчого експорту (переважання у ньому сировинних товарів). Це ж істотно збільшує й екологічні ризики сільськогосподарського виробництва внаслідок недотримання сівозмін.

У структурі агропродовольчого експорту України превалюють сировинні товари. Це зумовлює нестійкість обсягів експортних надходжень і слабку передбачуваність результатів господарської діяльності українських аграріїв.

Аналізуючи розвиток української агропродовольчої торгівлі, можна виділити кілька її позитивних і негативних рис. Позитивними є: збільшення вартості й обсягів експорту, зростання рівня продовольчої самозабезпеченості, нарощування додатного сальдо торговельного балансу, зростаюче співвідношення покриття експорту імпортом. З іншого боку, негативними є: низька активність дрібних аграрних торговців, орієнтованих на вивіз продукції з України, слабе сприяння зростанню українського агропродовольчого експорту з боку органів державної влади (насамперед, відсутність концепції аграрної торговельної підтримки), зменшення частки перероблених продуктів і напівфабрикатів у структурі агропродовольчої торгівлі. Однак, незважаючи на все це, є підстави очікувати, що в майбутньому конкурентоспроможність української агропродовольчої продукції на європейському і світовому ринках зростатиме.

References

1. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V., Usiuk, T. (2017). Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. *Review of economic perspectives*, 17: 1, 57-80. <https://doi.org/0.1515/revecp-2017-0003>
2. Pugachov, M.I. (2019). Development of foreign trade of agro-food products. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 3, 6-12. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903006> [in Ukrainian].
3. Sehed, S.A. (2019). Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 2, 73-83. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902073> [in Ukrainian].
4. Sychevskiy, M.P. (2019). Global food security and Ukraine's place in its achievement. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 1, 6-17. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006> [in Ukrainian].
5. Nelson, R.R., Winter, S.G. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
6. Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure. International trade in goods (ext_go_agg). Eurostat. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/ext_go_agg_esms.htm#unit_measure1537195068659
7. Dornbusch, R., Fischer, S., Samuelson, P. (1977). Comparative Advantage, Trade, and Payments in a Ricardian Model with a Continuum of Goods. *American Economic Review*, 67, 823-839.
8. Lafay, G. (1992). The measurement of revealed comparative advantages. In: Dagenais M.G., Muet P.A. (eds). *International Trade Modeling* (p. 209-234). Chapman & Hill, London. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-2150-8_10
9. Vollrath, T. (1991). A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 265-279. <https://doi.org/10.1007/BF02707986>.
10. Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society Lond B Biol Sci*, 363(1491), 447-465. <https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2163>
11. World Investment Report 2009. (2009). Transnational Corporations, Agricultural Production and Development. UNCTAD. Retrieved from http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf
12. Zinchuk, T.O., Nykoliuk, O.M., Pyvovar, P.V. (2019). Features of functioning of vertically integrated business structures of holding type in the agrarian sector. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 9, 19-29. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909019> [in Ukrainian].

13. Ackoff, R.L. (1981). *Creating the Corporate Future: Plan or be Planned for*. NY: John Wiley & Sons.
14. TOP 10 Agroholdings in Ukraine. (2018). Ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit. Retrieved from <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/documenten/publicaties/2018/07/12/top-10-agroholdings-in-ukraine>
15. Named the leaders of agricultural exports from Ukraine (2019). AgroPortal.ua. Retrieved from <http://agroportal.ua/news/novosti-kompanii/nazvany-lidery-eksporta-agroproduksii-iz-ukrainy/> [in Russian].
16. Shubravskaya, O., Prokopenko, K. (2014). Ukraine's integration perspectives: advantages and risks for the agrarian sector. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 63-73 [in Ukrainian].
17. Willer, H., Lernoud, J. (2019). *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2019*. Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, and IFOAM - Organics International. Bonn.
18. A booming organic sector: 57.8 million hectares of organic agricultural land - the organic market grows to almost 90 billion US Dollars (2018). IFOAM. Retrieved from <https://www.ifoam.bio/en/news/2018/02/14/booming-organic-sector-578-million-hectares-organic-agricultural-land-organic-market>
19. Shubravskaya, O.V. (2017). Organic agriculture in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy – Economy and forecasting*, 2, 116-128. <https://doi.org/10.15407/eip2017.02.116> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 20.01.2020 р.

Прорецензовано 25.02.2020 р.

Підписано до друку 19.03.2020 р.

Шубравская Е.В., д-р экон. наук, профессор
заведующая отделом форм и методов хозяйствования
в агропродовольственном комплексе
ГУ " Институт экономики и прогнозирования НАН Украины"
ORCID 0000-0002-2109-9308
e-mail: shubravskaya@gmail.com

Прокопенко К.О., канд. экон. наук
старший научный сотрудник
ГУ " Институт экономики и прогнозирования НАН Украины"
ORCID 0000-0003-1456-4432
e-mail: k_prokopenko@ukr.net

ВЛИЯНИЕ АГРОКОРПОРАЦИЙ УКРАИНЫ НА СОСТОЯНИЕ ТОРГОВОГО БАЛАНСА СТРАНЫ

Определена роль корпоративного сектора отрасли сельского хозяйства в формировании экспортных потоков, выявлены основные тенденции отечественной агропродовольственной внешней торговли, оценена конкурентоспособность основных товарных групп агропродовольствия и на основе этого определены перспективные направления ее наращивания за счет роста доли экспорта наиболее конкурентоспособной продукции. Методологической основой исследования стала система общенаучных и специальных научных методов. Эмпирические результаты относительно роли аграрного корпоративного сектора были получены путем ретроспективного анализа, группировок, сравнительного анализа и обобщения. В основу исследования товарной структуры и

внешнеторговых потоков агропродовольственного сектора были положены экономико-статистические методы, в частности балансовый метод, определения среднегеометрического темпа и т.п. Для выявления сравнительных преимуществ Украины в международной торговле аграрной продукцией был использован метод оценки конкурентоспособности каждой товарной группы путем расчета индекса Лаффея, который показывает разницу между нормированным торговым балансом по отдельному товару и по всем торгуемым товарам страны. Расчеты осуществлены с использованием данных мировой и национальной статистики. Временные ряды охватывают период 2004–2018 гг. и анализируются с позиции товарной структуры.

Установлено, что корпоративный сектор в сельском хозяйстве Украины является основным производителем экспортных потоков агропродовольственной продукции. Исследование товарной структуры показало негативные изменения в сфере добавленной стоимости. Доля необработанных товаров в торговле растет за счет снижения доли обработанных продуктов, что позволяет констатировать сырьевую направленность украинского агропродовольственного экспорта. Отмечено, что внимание должно быть сосредоточено на наращивании в агропродовольственном экспорте удельного веса продукции с более высокой добавленной стоимостью. Указано на позитивные тенденции увеличения экспорта органической продукции, что обуславливает перспективы его дальнейшего наращивания.

Осуществлен анализ сравнительных преимуществ Украины относительно мировой экономики на основе расчета индекса Лаффея. Полученные оценки позволили разделить товарную структуру экспорта на конкурентоспособные и неконкурентные продукты. Товары с высоким уровнем конкурентоспособности были определены на основе анализа индекса Лаффея, а также на основе расчета соответствующих балансов. Таким образом, вследствие ориентации корпоративного сектора исключительно на глобальный продовольственный спрос и слабости влияния государственных управленческих структур в Украине закрепились моноспециализация агропродовольственного экспорта, которая проявляется в преобладании в нем сырьевых товаров. Это приводит к неустойчивости объемов экспортных поступлений и слабой предсказуемости результатов хозяйственной деятельности украинских аграриев, а также существенно увеличивает экологические риски сельскохозяйственного производства.

Украинской агропродовольственной внешней торговле присущи как положительные черты, среди которых увеличение стоимости и объемов экспорта, рост уровня продовольственной самообеспеченности, наращивание положительного сальдо торгового баланса, так и отрицательные, а именно: уменьшение доли переработанных продуктов и полуфабрикатов в структуре агропродовольственной торговли, низкая активность мелких торговцев агропродовольствием, ориентированных на вывоз продукции из Украины, слабое содействие росту украинского агропродовольственного экспорта со стороны органов государственной власти.

Ключевые слова: внешняя торговля агропродовольственной продукцией, корпоративный аграрный сектор, конкурентоспособность, товарная структура, экспортные потоки

O. Shubravska, Doctor of Economics

Head of the department of forms and methods of management
in the agro-food complex

Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

ORCID 0000-0002-2109-9308

e-mail: shubravska@gmail.com

K. Prokopenko, Ph.D. in Economics, Senior Researcher

Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

ORCID 0000-0003-1456-4432

e-mail: k_prokopenko@ukr.net

THE INFLUENCE OF UKRAINIAN AGRICULTURAL CORPORATIONS ON THE NATIONAL TRADE BALANCE

Determined the role of the agricultural corporate sector in the formation of export flows, identified the fundamental trends of agro-food foreign trade, assessed the competitiveness of main agro-food commodity groups and defined, on this basis, the promising guidelines for its expansion via increased share of exports of the most competitive products. The methodological basis of the research is the system of general and special scientific methods. Empirical results, concerning the role of the agrarian corporate sector, have been obtained through retrospective analysis, grouping, benchmarking and generalization. The research of commodity structure and foreign trade flows of agrarian sector was based on economic and statistical methods, in particular the balance method, the determination of the geometrical mean of annual growth rate and so on. The method of assessing the competitiveness of each product group through the Lafay Index, which shows the difference between the normalized trade balance for individual goods and for all goods traded by the country, was used for identifying the comparative advantages of Ukraine in international agro-food trade. The calculations were carried out using world and national statistics. Time series cover the period 2004-2018 and are analyzed from the standpoint of commodity structure. It is determined that that the corporate sector in Ukrainian agriculture is the main producer of export flows of agro-food products. The commodity structure research showed negative changes in value added. The share of unprocessed goods in trade increases due to a decrease in the share of processed products, which allows us to state the raw material orientation of Ukrainian agro-food exports. It was noted that attention should be focused on increasing the share of products with higher value added in agro-food exports. The prospects for increasing exports of organic products were outlined. The comparative advantages of Ukraine in relation to the global economy were analyzed based on the Lafay Index calculation. Received estimates allowed dividing the export commodity structure into competitive and non-competitive products. Products with a high level of competitiveness were identified based on the Lafay Index analysis as well as based on the corresponding balance sheets. The mono-specialization of agro-food exports, which makes itself felt in the predominance of raw materials, has become even stronger due to the orientation of the corporate sector solely to the global food demand and the weakness of the influence of state management structures in Ukraine. This causes instable export earnings and poor predictability of the results of Ukrainian farmers' economic activities, as well as increases significantly the environmental risks of agricultural production. The Ukrainian agro-food foreign trade is characterized by positive features, including an increase in value and volume of exports, improved food self-sufficiency, surplus trade accretion and by negative ones, namely: reduction of the share of processed products and semi-finished products in the agrarian trade structure, low activity of small agricultural traders oriented to exportation products from Ukraine, and weak promotion of Ukrainian agro-food exports by public authorities.

Keywords: agro-food foreign trade, corporate agrarian sector, competitiveness, commodity structure, export flows